

Січевлюк В. А.,
кандидат юридичних наук, доцент, докторант
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

КАТЕГОРІАЛЬНО-ПОНЯТІЙНЕ ПІЗНАННЯ ТЕОРІЄЮ ПРАВА ЗМІННОЇ ПРИРОДИ ЯВИЩА ПРАВОВОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ

THE CATEGORICAL-CONCEPTUAL COGNITION BY THE THEORY OF LAW THE VARIABLE NATURE OF THE PHENOMENON OF LEGAL SUBJECTITY

Стаття присвячена проблемним питанням категоріально-понятійного пізнання сучасною теорією права змінної природи явища правової суб'єктності. Основна теза автора: результативне дослідження явища правової суб'єктності вимагає розвитку специфічного понятійного апарату. Це дозволить теорії права адекватно пізнавати вияви правової суб'єктності в їх особливому та навіть і в одиничному втіленні.

Ключові слова: *категорія «правова суб'єктність», еволюція, правосдатність, деликтоздатність, діездатність.*

Стаття посвящена проблемним вопросам категориально-понятийного познания современной теорией права изменчивой природы явления правовой субъектности. Основной тезис автора: результативное исследование явления правовой субъектности требует развития специфического понятийного аппарата. Это позволит теории права адекватно познавать проявления правовой субъектности в их особенном и даже в единичном воплощении.

Ключевые слова: *категория «правовая субъектность», эволюция, правоспособность, деликтоспособность, дееспособность.*

The article deals with problematic issues of categorical-conceptual cognition by theory of law the variable nature of the phenomenon of legal subjectity. The main author's thesis – a resultative research of the phenomenon of legal subjectity requires the development of a specific conceptual apparatus. It would allow the theory of law to adequately recognize the manifestations of legal subjectity in their particular and even in the individual embodiment.

Key words: *category «legal subjectity», evolution, legal capacity, liable capacity, active capacity.*

Постановка проблеми. Змінна природа правової суб'єктності виявляється в постійному процесі наростання її різноманіття, найбільш завершені результати якого можуть досягати протилежного, навіть «полярного» за змістом наповнення (прикладами слугують публічний та приватний роди правосуб'єктності). Загальні закономірності, що діють у рухомій різноманітності цього явища та які повинні прослідковуватися із залученням методологічних засобів загальної теорії права, відповідно до традиції, започаткованої ще І. Кантом та Г. Гегелем, у світоглядно-теоретичному ключі досліджуються в контексті філософії права за допомогою понять та категорій загально-філософського походження, наприклад, категорії свободи [1]. Увага ж вітчизняної юридичної науки майже виключно концентрується на відмінних між собою галузевих об'єктиваціях правової суб'єктності, що, відповідно, втілюється в низці змістовних доктринальних досліджень галузевого профілю [2–4 та ін.]. Однак пізнання світоглядних чи вузькогалузевих аспектів змінної природи правової суб'єктності, рівно як і будь-якого іншого правового явища, не здатне замінити собою позитивного загально-теоретичного аналізу цього явища та не зможе адекватно заповнити відповідну пізнавальну лакуну.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За думкою Ю. Оборотова, «можливості сучасної методології дозволяють сучасній юриспруденції перейти від вивчення станів її об'єкта, тобто права і держави, до осягнення цього об'єкта в його змінах і перетво-

реннях» [5, с. 34]. У теорії права та у галузевій доктрині відзначено, що правова суб'єктність перебуває в процесі постійних змін [6].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. У публікаціях та дослідженнях, проведених у сфері загальної теорії права, не надано достатньої уваги процесам постійного наростання різноманітності її родів, видів та підвидів. Дослідження статичних аспектів правової суб'єктності, проведене на найвищому рівні теоретико-правового дослідження, не вирішує цієї частини загальної проблеми.

Цілі статті. Цілями цієї статті є вирішення низки достатньо конкретних питань, які стосуються пізнання змінної природи явища правової суб'єктності, із залученням категоріально-понятійного апарату загальної теорії права. Розуміючи складність проблеми, автор ставить собі за мету скоріше окреслити напрямки майбутніх досліджень предмету і не вважає, що отримані ним висновки належить вважати істиною в останній інстанції.

Основні результати дослідження. Якщо правову суб'єктність ми будемо розуміти як заданий об'єктивним правом зміст вольової форми під назвою «суб'єкт права», то стає очевидним, що вона, тобто правосуб'єктність, виникла одночасно із самим правом, оскільки останнє завжди було прив'язане до своїх суб'єктів, творилося, застосовувалося і змінювалося ними, жило в їх відносинах. Також можливо стверджувати, що правова суб'єктність є якісно визначеним та сталим у часі правовим явищем, адже такі ознаки властиві самому праву як її дже-

релу. Поряд із цим щоденний досвід вказує нам, що право не застигло у своєму бутті, воно, як і суспільне середовище в цілому, безперервно змінюється. Власннвта праву історичність зумовлює невпинну зміність всіх правових явищ, включаючи також і явище правової суб'єктності.

Проте одночасна констагація якісної визначеності, ідентичності та стабільності правової суб'єктності, з одного боку, а з іншого – факту наявності у ній змін породжує формально-логічну суперечність у вигляді поєднання тези з антитезою. З метою її усунення належить дати аргументоване пояснення, в змісті котрого така суперечність була б знята.

Зважимо на те, що питання, сформульоване надто загально, передбачає надання такої ж загальної (тобто абстрактної та бідної на науковий зміст) відповіді. Для отримання дійсно значимого результату нам необхідно визначити предметні межі проблеми, що досліджується, через постановку чіткіших та конкретніших питань. Зокрема, в нашому випадку це питання:

1) про той тип змін, що відбуваються в явищі правової суб'єктності загалом, зокрема, перебуває воно в процесі розвитку, застиглого функціонування чи деградації?

2) яким є спосіб змін, характерних для явища правової суб'єктності, зокрема, він є революційним чи еволюційним?

3) зміни охоплюють явище правової суб'єктності загалом, або ж локалізуються в його окремих елементах та/чи рівнях?

4) яким чином відбуваються зміни правової суб'єктності?

5) що викликає зміни явища правової суб'єктності?

Відповіді на питання, наведені вище, передбачають оперування низкою важливих категорій та понять юридичної науки, а також філософії. Як видно із назви цієї статті, її метою визначене дослідження специфіки та міри ефективності того категоріально-понятійного апарату загальної теорії права, який застосовується до пізнання змінної природи явища сучасної правової суб'єктності. Для того, щоб змістовно проаналізувати гносеологічний аспект, зафіксований у назві публікації, спочатку дамо відповіді на поставлені вище питання (які мають онтологічну спрямованість).

Достатньо очевидно, що зміни об'єкта не завжди є його розвитком, адже поняття «розвиток» позначає закономірні, а тому направлені та незворотні зміни. Ті зміни, що не втілюють закономірності, є випадковими, вони не знаходять свого продовження в часі, а тому існують як нетривка та, за думкою Г. Гегеля, «формальна дійсність», що позбавлена основи [7, с. 188]. Розвиток (саме тому, що через нього реалізується певна закономірність) завжди є тривалим та направленим процесом, що виявляється в подоланні явищем послідовно зв'язаних між собою етапів його якісного росту, не зважаючи на те, що він пробиває собі хід у силовому полі різноспрямованих випадковостей. Крім цього, розвиток характерний сталістю, оскільки через нього відбувається незворотній вихід

явища, що розвивається, на рівні вищої міри складності, внаслідок чого збільшується обсяг його потенціалу та зростає ефективність впливу на оточення.

На нашу думку, зміни явища правової суб'єктності належить кваліфікувати саме як розвиток. Для історії, включаючи історію права, не є характерною абсолютна лінійність, наочним доказом чого є, зокрема, становлення, втрата та наступна рецепція римського права в європейській юриспруденції. Однак протягом всього часу цивілізованого існування людства правова суб'єктність закономірно, повсюдно та системно виявляла себе у суспільних відносинах, виступаючи основним засобом здійснення правом функції соціального регулятора. Саме через її присвоєння шляхом отримання певним соціальним утворенням статусу суб'єкта права об'єктивне право, якщо можна так сказати, «закріплюється» в суспільному просторі та отримує можливість регулювати взаємодію учасників правовідносин. Позбавлені правової суб'єктності особи перебувають поза правом.

Тип змін, характерний для явища правової суб'єктності як цілісного правового явища, належить визнати еволюцією. «Еволюція – уявлення про поступові, тривалі, кількісні зміни в певному стані будь-якої системи. Революція – уявлення про глибокі, якісні зміни в стані системи, які переривають еволюційний період її розвитку і переводять систему на якісно інший ступінь розвитку» [8, с. 183]. Відзначимо, що розвиток правової суб'єктності відбувається шляхом її невпинного поділу на роди, види та численні різновиди, підвиди тощо, які, виникаючи та набуваючи певної якісної відмінності, одночасно зберігають свою загальну ідентичність як особливі вияви цілісного явища, єдиного у своїй природі. Важливість диференціації як універсального механізму еволюційних змін усіх явищ ще у 1882 р. відзначив Г. Спенсер. У статті «Прогрес, його закон та причина» він писав таке: «Чи це [прогрес] у розвитку Землі, чи ж у розвитку життя на її поверхні, у розвитку суспільства, управління, виробництв, торгівлі, мови, літератури, науки, мистецтва – та ж сама еволюція простого в складне, через послідовні диференціації, панує повсюди. Починаючи з перших скільки-небудь помітних космічних змін і аж до останніх результатів цивілізації ми знаходимо, що перетворення однорідного в різнорідне є саме те, в чому полягає сутність прогресу» [9, с. 234].

Антиподом еволюції є революція. З огляду на засадниче значення правової суб'єктності для права її революція рівнозначна заміні права іншим соціальним регулятором. Із цієї причини розвиток правової суб'єктності шляхом її якісної революційної зміни як явища загалом є неможливим.

Еволюція правової суб'єктності, на нашу думку, має у своєму розпорядженні ту сферу буття, яка охоплюється філософською категорією «особливе» (де формуються роди, види та різновиди правової суб'єктності), а генеруються еволюційні зміни цього явища з горизонту правового життя, який позначений категорією «одиничне». Саме в середовищі самотутніх одиничних утворень, насиче-

ному взаємодією та взаємовпливом індивідуальних правосуб'єктностей, з'являються раніше недоступні суб'єктам права можливості. При цьому, на відміну від еволюції в біологічному світі, побудованої за принципом сліпого природного відбору індивідуальних мутацій, які внаслідок випадкових генетичних змін здобувають можливість більш ефективного пристосування до природного середовища та наступного кількісного досягнення сукупністю їх носіїв масштабу виду, еволюційний розвиток видів правосуб'єктності є продуктом свідомої діяльності людини. У такій ситуації кількість хибних індивідуалізацій первинної правосуб'єктності не може бути значною, оскільки останні творяться раціонально та завжди можуть бути модифіковані у потрібному напрямку.

Еволюційні диференціації, ускладнення та поєднання виникають і розвиваються у індивідуальній правосуб'єктності шляхом зміни конфігурації її внутрішніх зв'язків, через появу нових властивостей у її структурних елементів, актуалізацію їх раніше неочевидних аспектів, у вигляді оновлення міри і способу взаємовпливу складників тощо. Виникнення нового особливого виду правової суб'єктності завершується після його легітимації законом та є фіналом процесу закріплення і наростаючого відтворення того, що вчора було лише нестандартним одиничним, а сьогодні стало ефективним, а тому витребуваним практикою новим правосуб'єктним утворенням. Таким чином, через виникнення одиничних суб'єктів права із унікальною для свого часу правосуб'єктністю здійснюється по-суті еволюційний відбір тих раніше невідомих її виявів, які в наступному можуть сформувати новий різновид, наприклад, галузевої правової суб'єктності, та які, відповідно, знаменують собою появу нових суб'єктів права.

Стосовно питання про чинники, які зумовлюють еволюційне розгортання правової суб'єктності, відзначимо, що різноманітні вияви цього явища викликаються до життя потребами суспільної практики. Якщо наявні в конкретно-історичному суспільстві моделі правосуб'єктності є адекватними, процеси його розвитку не стримуються. Незначне відставання «правосуб'єктної реальності» від потреб «справжньої реальності» певний час може компенсуватися адміністративною та судовою практикою, здатною в межах диспозитивного простору норм та виходячи із засад верховенства права забезпечувати легітимність суб'єктів, наділених новим, однак ще не санкціонованим законом, сегментом правової суб'єктності. У випадку якщо об'єктивне право починає гальмувати діяльність нових суб'єктів права, ігноруючи тенденції розвитку їх правосуб'єктності, воно неминуче буде змінене як відстала від життя, а тому вже не потрібна суспільству нормативна формальність. Адже переривається природний зв'язок права з фактами соціальної дійсності, і в таких випадках «неузгодженість між законом і реальними фактами веде до смерті закону» [10, с. 283].

Таким чином, явище правової суб'єктності, як і право загалом, розвивається еволюційно та діалек-

тично, виступаючи продуктом соціальної практики та, одночасно, забезпечуючи її динамічні потреби. Однак чи відповідає система категорій та понять сучасної теорії права гносеологічному запиту стосовно пізнання нею змінної природи явища правової суб'єктності?

Нагадаємо, що явище правової суб'єктності в теорії права набуло свого категоріального відображення починаючи з другої половини ХХ ст., тобто порівняно недавно. Як продукт найвищого рівня теоретичного пізнання правової дійсності, категорія «правова суб'єктність» у «чистому» вигляді, звільненому від особливих та одиничних характеристик, містить дефініцію сутності цього правового явища та висвітлює його загальну структуру, присутню в кожному реальному вияві правової суб'єктності (такою структурою є взаємообумовлене поєднання правоздатності, деліктоздатності та дієздатності). Прикладаючи до особливих правових явищ виключно категоріальне «мірило», ми виявляємо те, що їх єднає як конкретизації єдиного принципу, однак відсіюємо те, що їх в тій чи іншій мірі індивідуалізує. Обмежуючись визначенням змісту категорії «правова суб'єктність», а також описуючи її елементи, наявні у всіх виявах реальної правосуб'єктності, теоретик права у своєму пошуку не рухається до більш конкретного знання, оскільки його увагою ігнорується якісна специфіка окремих (особливих та одиничних) виявів цього правового явища, що виникли внаслідок його еволюційного розвитку.

На наш погляд, теорія права не повинна обмежуватися пізнанням виключно загального у особливому та одиничному. Іншим аспектом пізнання сутності єдиної закономірності є також дослідження одиничного та особливого у їх відношенні до загального. Обидва вказані напрямки руху теоретичної думки є реалізацією принципу сходження від абстрактного до конкретного, однак другий шлях, на відміну від першого, не обмежується використанням найбільш загальних понять (включаючи залучені з філософії), а неминуче передбачає створення теорією права низки спеціальних понять, які дозволять поєднати результати пізнання цією наукою специфіки окремих виявів правової суб'єктності із змістом її категоріальної репродукції.

Для підтвердження обґрунтованості викладеного вище звернемося до конкретного предмету – історії та сучасного стану правосуб'єктності недержавних пенсійних фондів (скорочено – НПФ), а також інститутів спільного інвестування (скорочено – ІСІ), створених у вигляді корпоративних фондів. Відповідні суб'єкти права, незважаючи на порівняно недавню появу їх перших форм (у кінці ХVІІІ ст. – на початку ХІХ ст.), зараз відомі законодавству більшості країн світу, включаючи і Україну. Специфіка правосуб'єктності таких фінансових установ у період їх виникнення об'єктивно диктувалася: 1) назрілою суспільною потребою на інституційне оформлення діяльності із безпечного нагромадження заощаджень, 2) необхідністю забезпечити рентабельне управління грошовими ресурсами,

утвореними за рахунок сконсолідованих заощаджень, із метою уникнення, як мінімум, їх інфляційного знецінення, а як максимум – отримання пасивного прибутку, а також 3) економічною доцільністю перетворення вилучених із господарського обороту заощаджень в інвестиційний ресурс. Для нашої теми важливим є те, що історичні дані дозволяють визначити перші, дійсно одиничні, приклади появи відповідних суб'єктів права включно з персоналіями задіяних у цей процес фізичних осіб.

Задане категорією «правова суб'єктність» розуміння єдиної сутності та структури цього явища створює можливості виявити у видовій правосуб'єктності, властивій недержавним пенсійним та інвестиційним інститутам, її загальні аспекти, і не більше того. Однак із метою досягнення дійсно наукового результату вимагається набагато більше, а саме надання загально-теоретичної інтерпретації особливостей правосуб'єктності відповідних утворень у їх відношенні до загальних закономірностей її функціонування, включаючи застосування адекватної термінології, не підміненої філософськими чи вузько-галузевими поняттями. Звернемося до цього завдання детальніше.

Оскільки організаційні форми НПФ та ІСІ, відомі світовій практиці, є надзвичайно різноманітними, після короткого звернення до історії їх виникнення ми проаналізуємо правову суб'єктність тих їх різновидів, які закріплені сучасним законодавством України.

Поява пенсійних фондів пов'язується з ім'ям А. Гамільтона – першого міністра фінансів США та політичного діяча в період становлення незалежності США. Вважається, що у 1801 р. А. Гамільтон (разом з помічником Д. Томкінсом) склав заповіт свого друга – капітана Р. Ренделла, якій побажав значну частину свого майна (земельну ділянку у Нью-Йорку та акції одного з потужних комерційних банків США) виокремити для створення фонду з метою регулярної підтримки старих і немічних моряків. А. Гамільтон висунув ідею про спеціальну корпорацію, яка б управляла спадковим майном згідно з волею спадкодавця. Його думка була втілена в заповіті та призвела до заснування у 1831 р. першого в США спеціалізованого пенсійного притулку «Sailor's snug harbor», потреби утримання якого забезпечувалися доходами від управління спадковим майном, включаючи його відчуження [11, с. 31]. У наступному практика створення недержавних пенсійних фондів саме як установ, наділених особливою правовою суб'єктністю, закріпилася та розвинулася і у США, і в інших країнах світу.

В Україні правовідносини, що виникають у зв'язку зі створенням, функціонуванням та припиненням установ недержавного пенсійного забезпечення регулюються Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [12]. Згідно з ч. 2 ст. 6 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» провадження пенсійними фондами іншої діяльності, не передбаченої цим Законом, забороняється. Таким чином, правосуб'єктність недержавних пенсійних фондів є виключною. Відповідно, право-

здатність (господарська компетенція) цих фінансових установ дуже щільно лімітується законом, який передбачає необхідність зовнішнього обслуговування фонду спеціалізованими господарськими організаціями (також наділеними виключною та специфічною правосуб'єктністю). Зокрема, ведення обліку учасників, які мають право на отримання виплат, здійснюється незалежним адміністратором, управління активами – так званою «компанією з управління активами» (скорочено – КУА), зберігання активів НПФ забезпечується зберігачем (депозитарною установою). По суті, без залучення вищевказаних суб'єктів господарювання НПФ не має права ані сформулювати пасиви, ані передати залучені ресурси на зберігання та в управління.

Видова деліктоздатність недержавних пенсійних фондів визначається дією принципу розмежування і відокремлення активів останнього від активів інших суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення та накопичувального пенсійного страхування з метою захисту майнових прав учасників пенсійного фонду та унеможливлення його банкрутства (ч. 1 ст. 4 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»). Імплементация цього принципу, з одного боку, матеріалізувалось у чисельних законодавчих приписах, скерованих на звуження здатності такої специфічної юридичної особи нести майнову відповідальність, аж до виключення можливості бути ліквідованим за законодавством про банкрутство (ч. 12 ст. 6 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»). З іншого боку – в ст. 43 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» містяться чисельні вказівки про відшкодування збитків НПФ за рахунок резервного фонду та майна КУА, яка його обслуговує.

Відповідно до викладеного вище законодавчого регулювання моделюється обсяг власної дієздатності недержавного пенсійного фонду, яка реалізується через діяльність його вищого органу (зборів засновників) та ради (вона створюється для забезпечення управління та здійснення контролю за поточною діяльністю пенсійного фонду). Згідно із ч. 7 ст. 6 Закону України «Про недержавне більшість пенсійне забезпечення» створення інших органів управління пенсійного фонду заборонено. Таким чином, спеціалізованого виконавчого органу, який для абсолютної юридичних осіб є центром дієздатності, для недержавних пенсійних фондів законодавство України не передбачає.

Звернемося до особливостей правової суб'єктності корпоративних інвестиційних фондів. У 1774 р. амстердамський брокер А. ван Кетвіч з метою комерційного інвестування переважно в облигації, випущені урядами іноземних країн та банками, заснував інвестиційний фонд у формі акціонерного товариства під найменуванням «Сила в єдності» (нідерландською мовою – «Eendragt Maakt Magt»). Перший досвід виявився вдалим, і тому А. ван Кетвіч у 1779 р. організував ще один інвестиційний фонд – «Concordia Res Parvae Crescunt» (у найменуванні цього фонду обіграно латинський вираз «Згода

невеликі справи прирощує, а незгода найбільші руйнує»), який успішно проіснував 114 років.

Основною особливістю правосуб'єктності цих інвестиційних фондів стала модифікація змісту їх правоздатності, оскільки вони постали незвичними відносно свого часу акціонерними товариствами, акції яких випускалися та оберталися для досягнення мети, в якій домінувала інвестиційна складова на тлі послаблення організаційно-корпоративного елемента. Наприклад, у випадку із «Eendragt Maakt Magt» акціонерам пропонувалися дивіденди в розмірі 4 відсотки річних, а також виплати через 25 років у процесі ліквідації фонду. При цьому акції фонду (іменні та «на пред'явника», загалом у кількості 2000 одиниць) вільно оберталися на вторинному ринку [13, с. 5–11]. Правовий акцент було зроблено на врахуванні економічної природи акції як частки чистих активів інвестиційного фонду, вартість якої згідно з умовами випуску та викупу акцій повинна бути сплачена емітентом інвестору (у статусі власника акції). Така акцентуація закріпилася в законодавстві та дотепер є характерною для правоздатності сучасних корпоративних інститутів спільного інвестування.

В Україні відповідні суспільні відносини регулює Закон України «Про інститути спільного інвестування» [14]. Відповідно до ч. 1 ст. 8 цього Закону корпоративний фонд – юридична особа, яка утворюється у формі акціонерного товариства і провадить виключно діяльність із спільного інвестування. Виключна правоздатність фонду (яка у господарському праві сприймається як господарська компетенція) окреслена у ч. 3 ст. 14 Закону України «Про інститути спільного інвестування» через встановленням низки принципових заборон, не характерних для інших акціонерних товариств. Зокрема, серед інших чисельних обмежень, корпоративний фонд не має права:

1) розміщувати свої акції за ціною, нижчою від вартості чистих активів корпоративного фонду, в розрахунку на одну акцію, що перебуває в обігу, крім розміщення акцій корпоративного фонду серед засновників із метою формування початкового статутного капіталу корпоративного фонду;

2) відмовитися від викупу власних акцій з підстав, не зазначених у Законі України «Про інститути спільного інвестування» або нормативно-правових актах Національної комісії із цінних паперів та фондового ринку.

Певною специфікою наділена також і деліктоздатність корпоративних інвестиційних фондів. Зокрема, законодавець у Законі України «Про інститути спільного інвестування» передбачає, що не фонд, а КУА несе майнову відповідальність за порушення вимог законодавства, регламенту, проспекту емісії цінних паперів інституту спільного інвестування, інвестиційної декларації, а також договору про управління активами корпоративного фонду (ч. 1 ст. 67 Закону України «Про інститути спільного інвестування»). Крім цього, в ч. 4 цієї ж статті імперативно застережено, що в разі визнання КУА банкрутом активи

інституту спільного інвестування не включаються до її ліквідаційної маси.

Таким чином, відштовхуючись від абстрактного, тобто загального для всіх суб'єктів права, розуміння сутності та структури правосуб'єктності, ми приходимо до висновку про те, що НПФ та корпоративному інвестиційному фонду є властивою виключна правова суб'єктність, що виявляється: а) в значному обмеженні їх правоздатності (включаючи господарську компетенцію), б) ретельному визначенні обсягу власної деліктоздатності, суміщеному із чітким визначенням міри відповідальності контрагентів за договорами, а також в) в імперативному встановленні особливої системи органів управління, які реалізують дієздатність юридичних осіб такого виду. Однак значна кількість істотних деталей, які конкретніше характеризують родову та видову специфіку правової суб'єктності НПФ та корпоративного інвестиційного фонду, губиться в наведених вище загальних твердженнях, оскільки для її фіксації належить застосувати (чи створити) поняття спеціальні.

Зокрема, по-перше, правова суб'єктність, властива таким юридичним особам, характерна поєднанням приватних та публічних ознак, тобто це приватно-публічна сутність, характерна, зокрема, для суб'єктів господарського права. У силу економічної природи НПФ та ІСІ кількість їх клієнтів отримала тенденцію до масштабного зростання, що призвело до подолання правовою суб'єктністю цих установ якісних меж одиначної і колективної приватності та логічно завершилося набуттям нею публічно-правових ознак. Через впровадження щільних регуляторних обмежень, а також шляхом створення спеціалізованих державних інституцій із функцією адміністративного контролю за їх дотриманням законодавцем була реалізована необхідність захисту інтересів чисельних вкладників пенсійних фондів та інвесторів інститутів спільного інвестування.

По-друге, внаслідок зростання питомої ваги публічного елемента в первинно цілісній правосуб'єктності НПФ та ІСІ відбувся її примусовий поділ як цілого між декількома взаємозалежними суб'єктами права. Виникла комплексна, тобто поділена законом на сектори правосуб'єктність. Однак оскільки функціонування кожного з її відокремлених секторів з необхідністю вимагає та є можливим лише за умови неухильного забезпечення повноти системи загалом, комплексна правосуб'єктність повинна відтворювати свою цілісність через договірний зв'язок її носіїв. Наприклад, у ситуації з НПФ ми бачимо замкнуту систему суб'єктів господарського права, до якої віднесено, окрім самого НПФ, також адміністратора, КУА та зберігача. Законодавець у ч. 2 ст. 12 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» встановив, що рада фонду після включення пенсійного фонду до Державного реєстру фінансових установ та реєстрації інвестиційної декларації, повинна укласти договори про адміністрування пенсійного фонду – з адміністратором, про управління активами пенсійного фонду – з компанією з управління активами або з іншою особою, яка отримала

відповідну ліцензію, про обслуговування пенсійного фонду зберігачем – із зберігачем. Укладення пенсійних контрактів та отримання пенсійних внесків на рахунок пенсійного фонду до виконання вимог цієї статті забороняється.

Відзначимо, що практика диференціації первинно цілісної видової правосуб'єктності з метою наступного її поєднання на договірних засадах у вигляді нового, однак поділеного на сектори, цілого, сформованого із частин правосуб'єктності декількох юридичних осіб, знайшла своє застосування і в правовому регулюванні діяльності ІСІ, активами яких на підставі відповідної ліцензії також управляють компанії з управління активами. Шляхом передбаченої законом взаємодії декілька суб'єктів права формують свого роду «комплексну правову суб'єктність». Причина – одна і та ж: потреба до належної правової охорони публічних інтересів у сфері діяльності юридичних осіб приватного права. У цьому зв'язку доцільно додати, що до компетенції суб'єктів права, які обслуговують НПФ та ІСІ (адміністратор, КУА, зберігач, банк), віднесено обов'язок інформувати регуляторні органи про виявлені ними порушення в діяльності один одного та, крім цього, їх власна господарська діяльність ліцензується та знаходиться під постійним спеціалізованим владним наглядом.

По-третє, приватно-публічний зміст правової суб'єктності НПФ та корпоративних фондів зумовив специфіку не тільки правосуб'єктності загалом, але й відповідні особливості усіх її структурних елементів. Зокрема:

1) профільна частина правоздатності цих суб'єктів права сформульована надзвичайно імперативно у форматі виключної господарської компетенції, обсяг якої є дуже звуженим (зокрема, із неї вилучені повноваження розпоряджатися власними активами);

2) стосовно профільної галузевої (господарської) деліктоздатності, то в ній чітко виділяються два аспекти: домінує «активна деліктоздатність» (здатність покладати відповідальність на інших осіб, що є характерною ознакою публічної правосуб'єктності), вторинною та істотно послабленою постає «пасивна деліктоздатність» (зокрема, здатність нести майнову господарсько-правову відповідальність);

3) їх власна господарська дієздатність є неповною, оскільки система органів управління НПФ та корпоративних фондів не містить спеціалізованого виконавчого органу.

Таким чином, теоретичний аналіз окремих явищ реальної правової суб'єктності, хід якого був направлений від особливого до загального, а не

навпаки, дозволяє збагатити зміст категорії «правова суб'єктність», наповнивши її більш конкретним знанням. Стає очевидним те, що необхідність руху пізнання явища правової суб'єктності від абстрактного до конкретного вимагає розвитку специфічного понятійного та термінологічного апарату, який дозволив би теорії права адекватно пізнавати вияви правової суб'єктності в їх особливому та навіть і в одиничному втіленні.

Висновки.

1. Зміни правової суб'єктності відбуваються шляхом її еволюції та здійснюються відповідно до розвитку соціально-правової дійсності внаслідок постійного ускладнення структури реальних правовідносин, набуття ними нового змісту, що призводить до появи невідомих раніше суб'єктів права із особливою правовою суб'єктністю.

2. Пізнання теорією права загальної діалектики розвитку правової суб'єктності у одиничних та видових її аспектах не повинне здійснюватися виключно за рахунок гносеологічного ресурсу філософії, зокрема, шляхом використання категорій «одиничне», «особливе» та «загальне», розвинутих у ідеалістичній філософії німецької класичної школи, а пізніше – у матеріалістичній діалектиці. Світоглядні здобутки філософії повинні бути конкретизовані у позитивній юридичній науці.

3. Дослідження змін «особливого» та «одиничного» у правовій дійсності загалом, а також стосовно явища правової суб'єктності зокрема, не повинне замикатися виключно на галузеву юридичну науку, адже дослідження індивідуального чи видового феномену у його відношенні до загальних закономірностей права дозволяє збагатити та конкретизувати теорію права, що відповідає загальному принципу наукового пізнання дійсності шляхом сходження від абстрактного до конкретного.

4. Пізнання загальною теорією права явища правової суб'єктності зі сторони його змінності вимагає розширення понятійного арсеналу цієї науки, зокрема, шляхом створення та розвитку нових понять, застосування яких дозволить адекватно дослідити складні та багаторівневі процеси, властиві реальній правосуб'єктності. Серед іншого, це поняття «приватно-публічна правосуб'єктність», «комплексна правосуб'єктність», «активна деліктоздатність», «пасивна деліктоздатність» тощо. Визначення обґрунтованості їх впровадження у науковий обіг, уточнення змісту та місця у категоріально-понятійній системі теорії права є достатньо перспективним напрямком майбутніх наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Донченко О.П. Свобода як категорія права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права». Одеса, 2010. 18 с.
2. Мацелик Т.О. Суб'єкти адміністративного права: поняття та система: [монографія]. Ірпінь: Видавництво Національного університету державної податкової служби України, 2013. 342 с.
3. Джабраїлов Р.А. Господарська правосуб'єктність міста: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук: спец. 12.00.04 «Філософія права». Донецьк, 2011. 31 с.
4. Задорожній О.В. Генеза міжнародної правосуб'єктності України: монографія / Укр. асоц. міжнар. права, Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, Каф. міжнар. права. Київ: К.І.С., 2014. 688 с.

5. Оборотов Ю. Аспекти розгортання методології юриспруденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 33–39.
6. Грудницька С.М. Господарська правосуб'єктність: проблема визначення сутності та поняття. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 9. С. 65–69.
7. Гегель Г. В. Ф. *Наука логіки*. В 3-х т. Т. 2. М.: «Мысль», 1971. 248 с.
8. *Філософський енциклопедичний словник*. К.: «Абрис», 2002. 742 с.
9. Spenser H. Progress, its law and cause. *Humboldt Library of Popular Science Literature*. № 17, vol. II. New York: J. Fitzgerald, 1882. P. 233–285.
10. Бергель Ж.-Л. *Общая теория права* / Под общ. ред. В.И. Даниленко / Пер. с фр. М.: Издательский дом NOTA BENE, 2000. 576 с.
11. Elizabeth E. Green. *Buildings and landmarks of 19th-century America: American society revealed*. Santa Barbara, California: Greenwood. An Imprint of ABC-CLIO, LLC, 2017. P. 323.
12. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення». *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 47-48. Ст. 372.
13. K. G. Rouwenhorst. *The Origins of Mutual Funds*. URL: www.akatcr.cz/download/225-the_origins_of_mutual_funds.pdf.
14. Закон України «Про інститути спільного інвестування». *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 29. Ст. 337.